

Anni Niemi

Seksuaalikasvatuksen cis- ja heteronormatiiviset käytännöt ja niiden haasteet
sateenkaarinuorille

Kandidaatin tutkielma
KASVATUSTIETEIDEN JA PSYKOLOGIAN TIEDEKUNTA
Luokanopettajakoulutus
2024

Oulun yliopisto

Kasvatustieteiden ja psykologian tiedekunta

Seksuaalikasvatuksen cis- ja heteronormatiiviset käytänteet ja niiden haasteet sateenkaarinoorille (Anni Niemi)

Kandidaatin tutkielma, 34 sivua

Toukokuu 2024

Yksi seksuaalikasvatuksen tavoitteista on tarjota nuorelle mahdollisuus kokea oma seksuaalisuus hyvänä ja arvokkaana. Sen tarkoituksena on myös mahdollistaa nuorelle tietämys ja taidot, joiden avulla tämä voi tehdä itselleen parhaita mahdollisia valintoja seksuaalisuutensa suhteen. Seksuaalikasvatuksen sisältöjen ja opetuksen korostaessa cisnormatiivista ja kaksijakoista sukupuolimallia sekä heteronormatiivista olettamusta, nämä tavoitteet eivät kuitenkaan täyty kaikkien nuorten osalta. Useat tutkimukset osoittavat seksuaalikasvatuksen puutteellisuuden ja kritisoivat etenkin sen cis- ja heteronormatiivisia lähtökohtia. Seksuaalikasvatus ei vastaa sateenkaarinoorten tarpeita, ja osaltaan jättää heidät selviämään normatiivisen kulttuurin paineista yksin.

Tämän kirjallisuuskatsauksena toteutetun tutkielman tavoitteena on avata näkökulmia siihen, millä tavalla normatiiviset oletukset sukupuolista ja seksuaalisuudesta läpäisevät seksuaalikasvatusta, ja millaisia haasteita nämä asettavat sukupuoli- ja seksuaalivähemmistöihin kuuluville nuorille. Tutkimus tuo esiin kriittisen tarpeen puuttua seksuaalikasvatuksessa ilmeneviin cis- ja heteronormatiivisiin käytänteisiin ja korostaa tätä merkitystä sateenkaarinoorten terveyden ja hyvinvoinnin kannalta.

Seksuaalikasvatus ilmentää cis- ja heteronormatiivisuutta lähestymällä sukupuolia biologisista sekä dualistisista lähtökohdista, keskittymällä lisääntymiseen tähtäävään heteroseksiiin sekä heterosuhteissa käytettävään ehkäisyyn, ja jättämällä sateenkaarinooria sekä heidän identiteettijään koskevaa informaatiota käsittelemättä. Sateenkaarinooret kokevat identiteettinsä näkymättömiksi ja seksuaalikasvatuksen cis- ja heteronormatiiviset käytänteet luovat kuvaa siitä, että sateenkaarinooret eivät ole yhdenvertaisia cissukupuolisten ja heteroseksuaalisten nuorten rinnalla.

Avainsanat: cisnormatiivisuus, heteronormatiivisuus, seksuaalikasvatus, sateenkaarinooret

Sisältö

1	Johdanto	4
2	Teoreettinen viitekehys	7
2.1	Seksuaalikasvatus.....	7
2.2	Tapoja lähestyä seksuaalikasvatusta	8
2.3	Seksuaalikasvatusta määrittävät asiakirjat	10
2.4	Sukupuolten ja seksuaalisuuden moninaisuus ja näitä varjostavat normit	11
2.4.1	<i>Sukupuolet, seksuaalisuus ja näiden moninaisuus</i>	11
2.4.2	<i>Sateenkaarinuoret</i>	13
2.4.3	<i>Cis- ja heteronormatiivisuus</i>	14
3	Tutkielman toteutus ja menetelmät	17
3.1	Tutkielman tavoitteet ja tutkimuskysymykset	17
3.2	Narratiivinen kirjallisuuskatsaus	18
3.3	Tutkielman kulku	18
4	Cis- ja heteronormatiivisuus seksuaalikasvatuksen haasteena	20
4.1	Cis- ja heteronormatiiviset käytänteet seksuaalikasvatuksessa	20
4.2	Cis- ja heteronormatiivisten käytänteiden haasteet sateenkaarinuorille	22
5	Pohdinta	25
5.1	Johtopäätökset ja tutkielman yhteenveto	25
5.2	Tutkielman eettisyydestä ja luotettavuudesta	26
	Lähteet	29

1 Johdanto

Nuoret oppivat ihmissuhteista ja seksuaalisuudesta erittäin sukupuolittuneessa ja seksualisoidussa maailmassa (Lehtonen ym., 2023). Heidän tulee löytää omat polkunsa, mutta samalla pyrkiä vastaamaan ympäröivän kulttuurin normatiivisiin ja joskus mahdottomalta tuntuviin standardeihin. Koska nuoret viettävät ison osan ajastaan opetuksen ympäristöissä, koulutuksen tarjoajilla sekä kasvatus- ja opetusalan ammattilaisilla on merkittävä asema joko näiden normatiivisten paineiden vahvistajina tai purkajina. Nuorten maailmat ovat kuitenkin usein moninaisempia, mitä me aikuiset ehkä ajattelemme.

Tutkimus on soittanut, että monet nuoret kokevat sukupuoli- ja seksuaalivähemmistöjen oikeudet tärkeänä osana identiteettiä sekä arvomaailmaa, ja pitävätkin itseään aikaisempia sukupolvia edistyksellisimpinä näiden teemojen käsittelyssä (Bragg ym., 2018). Kasvattajille saattaakin muodostua haasteeksi pysyä nuorten sukupuolikulttuurien ilmaisutapojen ja oppimiskanavien perässä (Bragg ym., 2018, 13).

Kouluperustainen ja muodollinen seksuaalikasvatus on monelle nuorelle yksi väylä kartuttaa tietoa ihmissuhteista, sukupuolista, seksuaalisuudesta ja seksuaaliterveydestä. Terveyden ja hyvinvoinnin laitoksen (THL, 2023) mukaan yhdenvertaisuuslaki sekä tasa-arvolaki velvoittavat koulutuksen järjestäjää edistämään yhdenvertaisuutta ja sukupuolten tasa-arvoa. Tämä edistämismisvelvoite sisältää sukupuoli-identiteetin, seksuaalisen suuntautumisen, sukupuolen ilmaisun ja sukupuoleen liittyvän syrjinnän ehkäisyn (THL, 2023). Näiden velvoitteiden johdosta koulussa tarjottavan seksuaalikasvatuksen tulisi vastata myös sateenkaarinuorten tarpeita. Tutkimukset kuitenkin osoittavat mittavia puutteita seksuaalikasvatuksen laadussa etenkin sateenkaarinuorten kohdalla (Abbott ym., 2015; Elia & Eliason, 2010; Formby, 2011; Grant & Nash, 2018).

Erityisesti Länsimaihin keskittynyt seksuaalikasvatuksen tutkimus on osoittanut seksuaalikasvatuksen puutteita ja rajallisuuksia. Esimerkiksi Yhdysvalloissa Elia ja Eliason (2010) esittävät, että sateenkaarinooria (*LGBTQ youth*) koskevat ongelmat ja kysymykset ovat jääneet kouluperustaisen seksuaalikasvatuksen ulkopuolelle. Virallisen seksuaalikasvatuksen sopimattomuus sateenkaarinoorille tunnustetaan myös Isossa-Britanniassa (Abbott ym., 2015; Formby, 2011).

Myös Australiassa Grant ja Nash (2018) raportoivat koulupohjaisen seksuaalikasvatuksen puutteista sateenkaarinuorille (LGBTQ youth).

Vastaavia huomioita on tehty myös Suomessa. Muun muassa Vilkka (2010) on todennut, että kasvatusalan ammattilaisten hyödyntämä tieto perustuu normatiivisiin käsityksiin ja oletuksiin sukupuolesta ja seksuaalisuudesta. Elia ja Eliason (2010) mukaan nämä oletukset ulottuvat myös seksuaalikasvatukseen jättäen sateenkaarinuoria koskevien teemojen käsittelyn vajaaksi. Vilkka (2010) lisää, että seksuaalikasvatuksen ongelmana on sen cis- ja hetero-oletuksen pohjautuvat lähtökohdat. Cisnormatiivisuudella tarkoitetaan oletusta siitä, että henkilön sukupuoli-identiteetti vastaisi automaattisesti syntymässä määritettyä sukupuolta ja heteronormatiivisuudeksi oletusta, jossa henkilön nähdään automaattisesti tuntevan heteroseksuaalista halua vastakkaista sukupuolta kohtaan. Nämä lähtökohdat ovat haitallisia etenkin sateenkaarinuorille (Elia & Eliason, 2010), eikä heille tällä hetkellä tarjota riittäväksi tietoa kokonaisvaltaisen ja hyvän seksuaaliterveyden ylläpitämiseen (Formby, 2017, 18).

Jokela ja kollegat (2020) toteavat THL:n vuonna 2019 toteuttaman kouluterveyskyselyn paljastavan, että sateenkaarinuorilla on muihin nuoriin nähden runsaasti enemmän terveyteen ja hyvinvointiin liittyviä haasteita. Myös Yhdysvalloissa Naserin ja kollegoiden (2022) toteuttaman tutkimuksen mukaan sateenkarinuoret (*SGD youth, sexual and gender diverse youth*) raportoivat kokevansa syrjintää ja marginalisointia kouluympäristöissä jatkuvasti.

Voidaankin ajatella, että ilmenevät haasteet viestivät sateenkaarinuorten kriittisestä tarpeesta sukupuolia ja seksuaalisuutta käsitteleville keskusteluille. Tämän johdosta seksuaalikasvatuksessa tulisi käsitellä myös sukupuoli- ja seksuaalivähemmistöille relevantteja teemoja. On myös syytä muistaa, että sateenkaarinuorten lisäksi tietoisuus sukupuolten ja seksuaalisuuden moninaisuudesta on tarpeellista kaikille nuorille. Jokelan ja kollegoiden (2020) mukaan koulun tulee tunnistaa ja tunnustaa kaikkien opiskelijoiden seksuaalioikeudet osana ihmisoikeuksia, ja tämä toteutuu, kun seksuaalikasvatukseen sisältyviä sukupuoleen ja seksuaalisuuteen liittyviä oletuksia puretaan ja seksuaalisuuden moninaisuus huomioidaan kaikkien nuorten kohdalla.

Tällä hetkellä opettajien sitoutuminen binäärisen sukupuolimallin ja heteroseksuaaliseen oletukseen rajoittavat nuorten mahdollisuuksia oppia ja arvostaa sukupuolen ja seksuaalisuuden moninaisuutta kouluympäristössä (Smith & Payne, 2016). Sateenkaarinuoret käyvät koulua ympäristöissä, joissa kaikkien oletetaan olevan heteroseksuaaleja, cissukupuolisia tyttöjä tai

poikia. Usein sateenkaarinuoret pyritään sovittamaan normatiivisiin käsityksiin sen sijaan, että pyrittäisiin rakenteellisiin muutoksiin, jotka voisivat murtaa institutionaalista sukupuolenmuokaisuuden suosimista (Smith & Payne, 2016).

Kasvattajien on tehtävä työtä luodakseen potentiaalisia ja rikkaita pedagogisia kohtaamisia sukupuolen ja seksuaalisuuden teemojen ympärillä, sillä Smithin ja Paynen (2016) mukaan kii-reellinen tarve opettajankoulutuksen sukupuoliherkille pedagogioille ei ole koskaan ollut yhtä suuri, kuin tässä historiallisen ja nykyajan sosiaalisen, kulttuurisen, biologisen ja poliittisen sukupuoli- ja seksuaalisuusmaiseman kontekstissa.

Tutkielmani tavoitteena on kirjallisuuskatsauksen keinoin nostaa esiin tätä tarvetta ja syventyä erityisesti yläkoulun muodolliseen seksuaalikasvatukseen, siinä ilmeneviin cis- ja heteronormatiivisiin käytänteisiin. Tarkastelen myös haasteita, joita nämä normatiiviset käytänteet asettavat sateenkaarinuorille eli kontekstissaan niille yläasteikäisille nuorille, jotka kuuluvat sukupuoli- ja/tai seksuaalivähemmistöihin.

2 Teoreettinen viitekehys

Tässä luvussa esittelen tutkielmani teoreettisen viitekehysten. Kokoan aikaisempaa tutkimusta sekä avaan tutkielman kannalta olennaisia käsitteitä tieteellisiin tutkimuksiin ja julkisiin asiakirjoihin pohjaten.

2.1 Seksuaalikasvatus

Seksuaalikasvatus on seksuaalisuuden ikätasoista ja tarpeita vastaavaa kognitiivisten, emotionaalisten, sosiaalisten, vuorovaikutteisten ja fyysisten näkökohtien oppimista ja opettamista (WHO, Euroopan aluetoimisto & BZgA, 2010). Sen tulee ottaa huomioon lasten ja nuorten kehitystaso, käsityskyky sekä sen hetkiset tarpeet. Koulun kontekstissa muodollista seksuaalikasvatusta voidaan toteuttaa ikätasoisesti keho- tunnekasvatuksena ja turvataitokasvatuksena. Tässä kontekstissa seksuaalikasvatuksella tarkoitan muodollista/formatiivista seksuaalikasvatusta, joka Suomessa sisältyy Opetushallituksen (OPH, 2016) Perusopetuksen opetussuunnitelman perusteissa 2014 vuosiluokilla 7–9 terveystiedon oppiaineeseen.

Bildjuschkin (2015) mukaan seksuaalikasvatus on erottamaton osa muuta kasvatusta. Hänen mukaansa seksuaalikasvatuksen tavoitteena on taata nuorelle hyvä seksuaaliterveys ja seksuaalinen hyvinvointi sekä mahdollistaa oikeus kokea oma seksuaalisuus hyvänä ja arvokkaana. Lisäksi sen tavoitteena on turvata seksuaalinen itsemääräämisoikeus ja tarjota mahdollisuus pohtia sukupuoliä ja seksuaalisuuksia (Bildjuschkin, 2015, 14). Seksuaaliterveys kattaa kyvyn toimia intiimeissä suhteissa, kyvyn vuorovaikutukseen ja vastuulliseen seksuaaliseen toimintaan (Liinamo, 2005, 7). Seksuaaliterveyden ja samalla myös seksuaalikasvatuksen tavoitteena on ehkäistä seksuaaliväkivaltaa ja seksuaalisessa kanssakäymisessä leviäviä sairauksia sekä lisätä tietoa turvallisesta ja suostumuksellisesta seksistä. Liinamon (2005) mukaan seksuaaliterveyteen kuuluu myös yksilöiden seksuaalisen ja sukupuolellisen moninaisuuden yhdenvertainen kunnioittaminen.

Seksuaalikasvatus tarjoaa nuorelle tiedot, taidot sekä mahdollisuuden pohtia omia asenteitaan seksuaalisuuteen liittyvissä kysymyksissä, ja tehdä itselleen parhaita mahdollisia valintoja (Bildjuschkin, 2015, 13). Laadukas seksuaalikasvatus on väylä avoimille keskusteluille suku-

puolten ja seksuaalisuuksien moninaisuudesta sekä mahdollisuus erilaisten normatiivisten käytänteiden purkamiselle. Laadukkaan seksuaalikasvatuksen avulla voidaankin vähentää virheellistä ajattelua, syrjintää ja kiusaamista (Bildjuschkin & Ruuhilahti, 2008, 16).

Suomessa seksuaalikasvatus ei ole järjestelmällistä tai lakisääteistä toisin kuin esimerkiksi Englannissa, jossa seksuaalikasvatus kuuluu järjestelmällisesti opetussuunnitelmaan. Lehtosen ja kollegoiden (2023) mukaan suomalaisessa yläkoulussa seksuaalikasvatus sisältyy nimellisesti terveystiedonoppiaineen sisältöihin ja näitä sisältöjä käsitellään enimmäkseen kahdeksannella luokalla noin 14-vuotiaiden nuorten kanssa. Klementin ja Raussi-Lehdon (2016) mukaan yläkoulun terveystiedon oppiaineen opetuksessa tulee käsitellä seurustelua, rakkautta, intiimisuhteita, seksiä sekä pornoa ja mediaa seksuaalitiedon välittäjänä. Opetuksessa tulee myös käsitellä lähisuhdeväkivaltaa ja seksuaalisuutta loukkaavaa väkivaltaa ja näiden ehkäisyä (Klementti & Raussi-Lehto, 2016, 47).

2.2 Tapoja lähestyä seksuaalikasvatusta

Seksuaalikasvatusta voidaan toteuttaa erilaisten lähestymistapojen kautta. Jones (2011) toteaa lähestymistapojen heijastavan erilaisia lähtökohtia ja näkemyksiä ihmisluonnosta sekä oletuksia pedagogisista prosesseista. Hänen mukaansa eroavat lähestymistavat rakentavat lapsen eritavalla (Jones, 2011, 2). Apterin (2011) mukaan Euroopassa seksuaalikasvatusta pidetään tärkeänä osana elämää ja se keskittyy pääosin henkilökohtaiseen kasvuun. Suomalaisessa perusopetuksessa seksuaalikasvatukseen liittyviä teemoja lähestytään Honkasalon mukaan enimmäkseen biologisesta näkökulmasta. Tämä näkökulma kattaa murrosiän sekä kehon kehityksen ja lisääntymisen tavalla, joka tyypillisesti korostaa cisnormatiivista sukupuolibinääristä ajattelua heteroseksuaalisella oletuksella (viitattu lähteessä Lehtonen ym., 2023, 2). Yhdysvalloissa seksuaalikasvatus nähdään osin seksuaaliterveyteen liittyvien ongelmien ehkäisijänä, mutta usein myös osana ongelmaa (Apter, 2011, 3). Elia ja Eliason (2010) toteavatkin Yhdysvalloissa tarjottavan seksuaalikasvatuksen olleen pitkään pääosin eksklusiivista, sillä sateenkaarinuoret jätetään usein kokonaan pois koulukuvasta. Heidän mukaansa Yhdysvaltojen kouluperustainen seksuaalikasvatus on heijastellut pitkään pääosin heteronormatiivisia asenteita sen opetuksen alkua ajoilta, 1900-luvulta lähtien (Elia & Eliason, 2010, 2).

Maailman terveysjärjestön (WHO), Euroopan aluetoimiston ja Saksan liittovaltion terveyskasvatuskeskus (BZgA) (2010) laatiman *Seksuaalikasvatuksen standardit Euroopassa* -asiakirjan

sekä sitä täydentävien *Toimintaohjeiden* (2014) mukaan koulujen tarjoaman seksuaalikasvatuksen tulee olla kokonaisvaltaista (*holistic sexuality education*). Tässä lähestymistavassa seksuaalisuus nähdään myönteisenä, ihmissuhteita rikastuttavana ja tyytyväisyyttä lisäävänä voimavarana. Kokonaisvaltainen seksuaalikasvatus on WHO:n, Euroopan aluetoimiston ja BZgA:n (2014) mukaan seksuaalisuuden kognitiivisten, sosiaalisten, emotionaalisten, vuorovaikutteisten ja fyysisten näkökohtien oppimista. WHO:n, Euroopan aluetoimiston ja BZgA:n (2010; 2014) lähtökohta seksuaalikasvatukseen keskittyy siis terveysongelmien ehkäisyn lisäksi myös muihin aspekteihin, ja seksuaalisten ongelmien sekä riskikäyttäytymisen ehkäiseminen ovat automaattinen ja itsestään selvä osa kokonaisvaltaista seksuaalikasvatusta. Kokonaisvaltaisen seksuaalikasvatuksen lähtökohtana ovat myös ihmisoikeudet, sillä ihmisellä on oikeus tietää seksuaalisuudesta sekä oikeus itsemääräämiseen muiden elämänalueiden tavoin myös seksuaalisuuden suhteen (WHO, Euroopan aluetoimiston & BZgA, 2014, 7).

Usein kirjallisuudessa käytetään myös sukulaiskäsitettä kattava seksuaalikasvatus (*comprehensive sexuality education*), jonka painopiste on seksuaalisten ongelmien ehkäisemisessä (WHO, 2010; WHO, 2014). Tässä mallissa sateenkaarinuorten identiteetit (*LGBTQ identities*) sisällytetään opetukseen, mutta keskustelua käydään ikätasoisesti silloin, kun nuoret ovat kehityksellisesti niin sanotusti valmiita keskustelemaan sukupuoli- ja seksuaalivähemmistöihin liittyvistä kysymyksistä (Elia & Eliason, 2010). Tässä mallissa vallitsee siis cis- ja heteronormatiivinen oletus siitä, että seksuaalikasvatuksen oppitunneilla istuvat nuoret olisivat automaattisesti cis-sukupuolisia ja heteroseksuaaleja, ja näin ollen keskusteluja sukupuoli- ja seksuaalivähemmistöistä ei käydä seksuaalikasvatuksen alkuvaiheissa.

Seksuaalikasvatusta on myös lähestytty pidättäytymisen näkökulmasta, ja usein tämä näyttäytyy ajatuksena siitä, että seksuaalinen kanssakäyminen kumppanin kanssa tulisi "säätää" avioliittoon. Elia ja Eliasonin (2010) mukaan pidättäytymiseen perustuvassa seksuaalikasvatuksessa (*abstinence-based sexuality education*) näkemykset pohjautuvat ajatukseen siitä, että nuoren seksuaalinen käyttäytyminen nähdään epäsopivana ja heidän tulisi aikuisuuden lisäksi odottaa avioliittoon, jotta voivat toteuttaa seksuaalisuuttaan. Yhdysvalloissa tätä lähtökohtaa on heidän mukaansa puollettu lailla, jonka ei mahdollista samaa sukupuolta olevien pariin avioliittamista. Tästä syystä sukupuoli- ja seksuaalivähemmistöjä koskevan tiedon välittämistä ei nähdä tarpeelliseksi. Elia ja Eliason (2010) lisäävät, että Yhdysvalloissa käydyt seksuaalikasvatusta koskevat keskustelut ovat työntäneet sukupuoli- ja seksuaalivähemmistöjä koskevat kysymykset marginaaliin tai pyyhkineet ne järjestelmällisesti kokonaan pois, mikä näkyy erityisesti pidättäytyväisyyteen perustuvassa seksuaalikasvatuksen mallissa.

2.3 Seksuaalikasvatusta määrittävät asiakirjat

Euroopan ihmisoikeustuomioistuimen (2023) mukaan lapsilla ja nuorilla on oikeus valtiolliseen seksuaalikasvatukseen. Myös monet muut tahot tunnustavat seksuaalikasvatuksen merkityksen ja asettavat sille kriteereitä. Maailman terveysjärjestön (WHO) Euroopan aluetoimiston ja Saksan liittovaltion terveystieteiden tutkimuskeskuksen (BZgA) (2010) *Seksuaalikasvatuksen Standardit Euroopassa* -julkaisu vastaa Euroopan alueella ilmenneeseen kouluperustaisen seksuaalikasvatuksen standardeja koskevaan tarpeeseen ja asiakirjan tavoitteena on edistää kokonaisvaltaista seksuaalikasvatusta.

OPH:n (2016) *Perusopetuksen opetussuunnitelman perusteisiin 2014* vuosiluokkien 7–9 terveystiedon oppiaineen osalta kirjattu, että terveyttä tukevassa kasvun ja kehityksen sisältöalueessa (S1) painottuvat identiteetin, minäkuvan ja itsetuntemuksen rakentuminen sekä seksuaalinen kehittyminen. Terveyttä tukevat ja kuluttavat tekijät sekä sairauksien ehkäisy (S2) -sisältöalueen osalta mainitaan, että oppiaineessa perehdytään seksuaalisuuteen, seksuaaliterveyden eri osa-alueisiin ja seksuaalisen kehityksen monimuotoisuuteen (OPH, 2016, 400). Opetussuunnitelmassa ei kuitenkaan mainita seksuaalikasvatusta nimeltä kertaakaan.

Suomi kuuluu Euroopan lapsiasiainvaltuutettujen verkoston (ENOC) jäsenmaihin. ENOC:n (2017) julkaisemassa lausunnossa todetaan kattavan suhde- ja seksuaalikasvatuksen (*comprehensive relationship and sexuality education*) olevan kansainvälisesti sitova velvoite. ENOC:n (2017) mukaan sen jäsenmaiden tulee ehdottomasti omaksua kansalliset määräykset kokonaisvaltaisen suhde- ja seksuaalikasvatuksen toteuttamiseksi. Lausunnossa kattava suhde- ja seksuaalikasvatus määritellään prosessiksi, jonka aikana hankitaan tieteellisesti päteviä tietoja ja taitoja ihmisen kehityksestä, ihmisten välisistä suhteista, kiintymyksestä, kehokuvasta, anatomista ja lisääntymisterveydestä. Kattavan suhde- ja seksuaalikasvatuksen tulee perustua oikeuksiin sekä arvostaa moninaisuutta (ENOC, 2017, 1).

Lanzaroten sopimuksen mukaisen *Kansallisen toimeenpanosuunnitelman 2022–2025* 7. toimenpide koskee seksuaalikasvatusta ja sen laadun vahvistamista (Malja & October, 2022). Tämän tavoitteen saavuttamiseksi korkeakouluja tuetaan ja kannustetaan lisäämään ikätasoisia seksuaalikasvatusta koskevia sisältöjä opettajan- ja varhaiskasvatuksen henkilöstön koulutukseen (Malja & October, 2022, 45). Lisäksi toimeenpanosuunnitelmassa kannustetaan kuntia/hyvinvointialueita ja muita työnantajia lisäämään ammattilaisten täydennyskoulutusta seksuaalikasvatuksesta (Malja & October, 2022, 45). Näillä toimenpiteillä pyritään ehkäisemään lapsiin ja nuoriin kohdistuvaa seksuaaliväkivaltaa.

Seksuaalikasvatukselle tarjotaan erinäisten tahojen osalta useita määritelmiä ja kriteereitä. Virallisten tahojen tuottamat asiakirjat ja lait ovat oleellisia tarkasteltaessa seksuaalikasvatuksen nykytilaa. On kuitenkin syytä huomioida, että kaikki seksuaalikasvatuksesta tehdyt asiakirjat ja säädetyt lait eivät ole yhtä ajantasaisia, kuin tuorein seksuaalikasvatuksesta tehty tutkimus. Esimerkiksi seksuaalikasvatuksen lähestymistapoja kuvataan eri asiakirjoissa eri termeillä. Osassa puhutaan kokonaisvaltaisesta (*holistic*) ja osassa kattavasta (*comprehensive*) seksuaalikasvatuksesta. Asiakirjoja tarkastellessa, voi kuitenkin huomata, että seksuaalikasvatuksen merkitys tunnustetaan laajalti. Mutta kuten aikaisemmin on jo todettu, useat tutkimukset osoittavat puutteita seksuaalikasvatuksen laadussa ja kyvyssä vastata etenkin sateenkaarinuorten tarpeita.

2.4 Sukupuolten ja seksuaalisuuden moninaisuus ja näitä varjostavat normit

Sukupuoli, seksuaalisuus sekä näiden moninaisuus ovat luonnollinen osa ihmisyyttä. Yhteiskunnassamme ja kulttuurissa on kuitenkin luotu käsitykset niin sanotusta normaalista tavasta ilmaista ja ilmentää näitä ominaisuuksia. Normien luomat ennakko-oletukset ylläpitävät jännitteitä ja haitallisia valtarakenteita, joita yhdenvertaisuuden toteutumiseksi tulisi aktiivisesti kyseenalaistaa ja purkaa. Hyödynnän tässä luvussa muun lähteistön lisäksi Setan (2023) sekä Sukupuolen moninaisuuden osaamiskeskuksen (2021) nettisivuja sekä sanastoja, sillä ne tarjoavat ajankohtaista sekä inklusiivista tietoa ja termistöä sukupuolista, seksuaalisuudesta ja näiden moninaisuudesta.

2.4.1 Sukupuolet, seksuaalisuus ja näiden moninaisuus

Karvisen (2018) mukaan länsimaisessa ajattelussa seksuaalisuus ja sukupuoli on nähty yhteenkietoutuneina, sillä seksuaalista suuntautumista on määritelty sukupuolten vastakkaisuudella, jossa mies ja nainen ymmärretään vastakohtina, ja heteronormatiivisesi seksuaalisuus on joi-tain, joka tapahtuu näiden kahden sukupuolen välillä. Van Anders (2015) toteaa, että usein oletetaan sukupuolen olevan kumppanuuteen perustuvien seksuaalisuuksien perusta. Nykyisin seksuaalisuuden ei kuitenkaan anneta yksin määritellä sukupuolta, vaikkakin seksuaalinen suuntautuminen on Karvisen (2016) mukaan ominaisuus, joka kertoo siitä, kehen henkilö kokee emotionaalista ja/tai eroottista vetovoimaa. Seksuaalisen suuntautumisen identiteetti on Karvisen (2016) mukaan aina yksilön itsensä määriteltävissä, minkä lisäksi yksilöllä on myös oikeus olla määrittelemättä itseään mitenkään tai mihinkään, ja osalla ihmisistä seksuaalinen suuntautuminen muuttuu elämän aikana.

1970-luvun naistutkimuksessa yleistyneen ajattelutavan mukaan sukupuoli erotellaan biologiseen sukupuoleen (*sex, male/female*) ja sosiaaliseen sukupuoleen (*gender, man/woman, masculine/feminine*) (Lehtonen, 2003, 25). Lehtonen (2003) toteaa, että biologinen sukupuoli on aikaisemmin nähty annettuna ja universaalina sekä essentiaalisena lähtökohtana, jonka päälle on rakennettu kulttuurisen ja sosiaalisen vuorovaikutuksen seurauksista sosiaalinen sukupuoli tämän rooleineen, käyttäytymisineen ja identiteetteineen. Hänen mukaansa tätä ajattelutapaa on kuitenkin alettu kyseenalaistamaan.

Butlerin (2002) mukaan todellisuudessa sukupuoli, sen määritelmän mukaan osoittautuu olleen koko ajan *gender* eli sosiaalinen sukupuoli. Sukupuoli (*gender*) ei ole konkreettinen substanssi, vaan suhteellinen kulttuuristen ja historiallisten tekijöiden yhtymäkohta, joka vaihtelee ja on kontekstisidonnainen ilmiö (Butler, 2002, 15). Hänen mukaansa sukupuolten diskurssianalyysin rajoista puhuttaessa, ne määritellään aina vallitsevan kulttuurisen keskustelun ehtojen perusteella, jotka perustuvat binäärisiin rakenteisiin ja näyttävät yleisesti rationaalisena kielellä. Sukupuolen mahdollisuuksia rajoitetaan sen mukaan, mitä kulttuurinen keskustelu pitää mahdollisena tai hyväksyttävänä (Butler, 2002, 13).

Lehtonen (2003) näkee sukupuolen jatkuvasti mukautuvana ja ristiriitaisena kokonaisuutena, joka ei hänen mukaansa koskaan tule saavuttamaan kulttuurin sille asettamia vaatimuksia. Tapa sukupuolittaa kehoa anatomisten, hormonaalisten tai geneettisten ymmärrystapojen kautta on Lehtosen (2003) mukaan kulttuurin tuotetta, ja nämä lähtökohdat sekä kahtiajako miehiin ja naisiin ovat vahvasti läsnä Länsimaisessa kulttuurissa. Lisäksi Vilka (2010) sekä Karvinen (2016) toteavat, että sukupuoli nähdään usein kehollisena, juridisena tai kokemuksellisenä kokonaisuutena, mutta yksilön näkökulmasta kaikista tärkeintä on kokemus sukupuolesta sekä oikeus määrittää tämä itse.

Vaikka sukupuolia on perinteisesti lähestytty kaksijakoisen binäärimallin mukaan, on sukupuolen kokemus ja ilmaiseminen moninaisempaa. Sukupuolet eivät rajaudu biologiaan, vaan kuten yllä todettu, ovat sosiaalinen ja kulttuurinen konstruktio. Nuoret elävät, kokevat ja ilmaisevat sukupuoliaan ja seksuaalisuuttaan moninaisesti. Butlerin (2002) mukaan voidaan ajatella, että kulttuuri rakentaa sosiaalisen sukupuolen (*gender*), ja kun kulttuurimme ylläpitää cis-heteronormatiivista käsitystä sukupuolista ja seksuaalisuudesta, jäävät sukupuolivähemmistöt marginaaliin. Hänen mukaansa kulttuurinen matriisi, jonka kautta sukupuoli-identiteettiä ymmärretään, edellyttää, että tietyt identiteetit katsotaan mahdottomiksi ja samalla sukupuolten binää-

risyys on seurausta säätelykäytännöistä, jotka pyrkivät tekemään sukupuoli-identiteetistä yhdenmukaisen vaatimalla sitä noudattamaan pakollista heteroseksuaalisuutta. Heteroseksuaalisuuden vahvistuminen vaatii ja luo selkeän sekä epätasapainoisen vastakkainasettelun ”feminiinisen” ja ”maskuliinisen” välille (Butler, 2002, 24).

Sukupuolten ja seksuaalisuuden moninaisuus on yleistä, sillä ihmisyyteen kuuluu moninainen ja laaja kirjo erilaisia sukupuolen kokemuksia, ilmaisutapoja sekä kehollisia sukupuolipiirteitä ja tapoja toteuttaa seksuaalisuutta. Sukupuolten moninaisuutta voidaan Karvisen (2016) mukaan määrittää haastamalla sukupuolen binäärisyyttä ja viitatessani monikollisesti sukupuoliin, pyrin haastamaan käsitystä sukupuolen binäärisyydestä.

Huuskan (2021) mukaan sukupuolen moninaisuus on osa ihmisen ja luonnon monimuotoisuutta, ja sukupuolen moninaisuutta on ilmennyt kaikissa tunnetuissa kulttuureissa kautta historian. Sukupuolen moninaisuudella tarkoitetaan sukupuolen fyysisen kehityksen ja sukupuolen kokemisen vaihtelevuutta (Huuska, 2021, 3). Sukupuolten ja seksuaalisuuden moninaisuus on yleistä, sillä ihmisyyteen kuuluu moninainen ja laaja kirjo erilaisia sukupuolen kokemuksia, ilmaisutapoja sekä kehollisia sukupuolipiirteitä ja tapoja toteuttaa seksuaalisuutta. Sukupuolten moninaisuutta voidaan Karvisen (2016) mukaan määrittää haastamalla sukupuolen binäärisyyttä ja viitatessani monikollisesti sukupuoliin, pyrin haastamaan käsitystä sukupuolen binäärisyydestä.

2.4.2 Sateenkaarinuoret

Sukupuoli- ja seksuaalivähemmistöistä puhuttaessa tarkoitetaan henkilöitä, jotka eivät koe itseään cissukupuolisiksi tai heteroseksuaaleiksi. On kuitenkin syytä huomioida, että myös heterous kuuluu seksuaalisuuden moninaisuuteen, ja heteroiksi voivat määrillä itsensä myös ei-binääriset eli henkilöt, jotka eivät identifioitu naisiksi tai miehiksi (Seta, 2023). Tässä tutkielmassa tarkastelen sukupuoli- ja seksuaalivähemmistöihin kuuluvia nuoria, joista voidaan käyttää nimitystä sateenkaarinuoret. Englanninkielisessä kirjallisuudessa sateenkaarinuorista käytetään käsitteitä *sexual and gender diverse youth*, *gender and sexual minority youth* sekä *LGBTQ+ youth*.

Sukupuolenosaamiskeskuksen (2021) sekä Setan (2023) mukaan termiä cis käytetään kuvaamaan tilannetta, jossa henkilön sukupuoli-identiteetti eli oma sisäinen kokemus sukupuolesta ja sukupuolen ilmaisu ovat hänelle syntymässä määritellyn eli biologisen sukupuolen ja siihen

kulttuurissa liitettyjen odotusten mukaiset. Cis mielletään termin trans vastakohtaksi ja sitä käytetään henkilöistä, joiden sukupuoli tai sukupuolen ilmaisu ei ole eivätkä hänelle syntymässä määritellyn (*biologinen*) sukupuolen tai näihin liittyvien odotusten (*sosiaalinen sukupuoli*) mukainen ja henkilöistä, jotka itse määrittelevät olevansa transihmisiä (Seta, 2023). Terminä cis on verrattain melko uusi, joten olen huomionnut sen tutkimusta etsiessä ja lukiessa. Cis- ja transsukupuolisuuden lisäksi sukupuolivähemmistöihin kuuluvat myös esimerkiksi intersukupuoliset sekä muunsukupuoliseksi identifioituvat, jotka eivät asetu kaksinapaiseen käsitteeseen sukupuolesta.

Koen myös tärkeäksi nostaa esille sukupuoli- ja seksuaalivähemmistöistä käytettyjä lyhenteitä, jotka nousevat esiin keskusteluissa ja tutkimuskirjallisuudessa. LHBTQIA+ (*LGBTQIA*) -kirjainlyhenne sisältää alkukirjaimet sukupuoli- ja seksuaalivähemmistöihin kuuluvista ryhmistä: lesbot, homot, bit, transihmiset, queerit, intersukupuoliset ja aseksuaalit sekä aromanttiset. Plus-merkillä viitataan tässä lyhenteessä inklusiivisesti kaikkiin seksuaali- ja sukupuolivähemmistöihin. Kansainvälisessä tutkimuskirjallisuudessa käytettiin vaihtelevasti lyhenteitä LGBT, LGBTQ, LGBTQ+.

Sukupuolten ja seksuaalisuuden moninaisuus nuorten keskuudessa on yleisempää, kuin usein luullaan. Terveyden ja hyvinvoinnin laitoksen (THL, 2023a; 2023b) vuoden 2023 *Kouluterveyskyselyn* mukaan 8. ja 9. luokan oppilaista 14,0 prosenttia ilmoitti kuuluvansa seksuaalivähemmistöihin ja 5,5 prosenttia koki kuuluvansa sukupuolivähemmistöön. Koska perusopetuksen kehittämistä ohjaavat tasa-arvon tavoite ja laaja yhdenvertaisuuden periaate, tulee sukupuolten moninaisuus huomioida opetuksessa (Karvinen, 2016, 8). Tavallisesti seksuaalivähemmistöjä käsitellään terveystiedon seksuaalikasvatuksen oppitunneilla, jolloin Karvisen (2016) mukaan tulokulma ja ajankohta teemojen käsittelylle on kuitenkin liian suppea ja myöhäinen.

2.4.3 Cis- ja heteronormatiivisuus

Braggin ja kollegoiden (2018) mukaan monet nuoret ovat laajentaneet sanastoaan sukupuolen identiteetin/ilmaisun suhteen ja osoittavat kriittistä reflektiota omista asenteistaan. He osoittavat periaatteellisia sitoumuksia sukupuolten tasa-arvoon, sukupuolten moninaisuuteen sekä sukupuoli- ja seksuaalivähemmistöjen oikeuksiin. Koulut tarjoavat joitain tiloja ja oppimismahdollisuuksia sukupuolten ja seksuaalisen moninaisuuden tukemiseksi, mutta kokonaisuudessa nuorten maailmat rakentuvat siten, että sukupuolittuneet, binääriset valinnat ovat usein välttämättömiä (Bragg ym., 2018). Tämä näkyy koulun käytänteissä, kuten kaksijakoisesti tytöille ja

pojille määrättyissä wc- ja pukuhuonetoiloissa. Piilevä cis- ja heteronormatiivisuus ohjaa nuoria ja heidän valintojaan.

Rossin (2015) sekä Lehtosen (2003) mukaan heteronormatiivisuuden käsite on tuotettu alkuaan angloamerikkalaisessa tutkimuksessa kuvaamaan puheessa ja ajattelussa sekä muissa käytännöissä institutionalisoitua heteroseksuaalisuutta, joka muodostaa sosiaalisten ja seksuaalisten suhteiden oletusarvoisen, luonnollistetun, ainoan hyväksytyyn ja tavoitellun mallin seksuaalisuudesta. Terminä heteronormatiivisuus on asettunut queer-tutkimuksen ja feministisen keskustelun sekä sukupuolentutkimuksen sanastoon (Rossi, 2015, 15). Rossin (2015) mukaan heteronormatiivisuutta ylläpitävät tiedostamattomasti omaksutut käsitykset oikeanlaisesta seksuaalisuudesta. Lehtonen (2003) toteaa heteronormatiivisten ajattelumallien heijastuvan instituutioihin, yhteiskunnan rakenteisiin, ihmissuhteisiin ja muihin käytäntöihin niin, että heteroseksuaalisen maskuliinisuuden ja heteroseksuaalisen feminiinisuuden nähdään edustavan luonnollista, oikeutettua, toivottua ja usein ainoaa mahdollisuutta olla ihminen. Näitä tiedostamattomasti omaksuttuja käsityksiä ylläpidetään yhteiskunnassa sekä koulukulttuurissa, ja näin ollen ne heijastelevat myös koulujen seksuaalikasvatuksessa jättäen sateenkaarinuoret marginaaliin sukupuolista ja seksuaalisuudesta puhuttaessa.

Samalla heteronormatiivisuuden oletuksessa on asetelma, joka näkee sukupuolen olevan kaksijakoinen (*cisnainen tai -mies*), ja Lehtosen (2003) mukaan länsimaisessa kulttuurissa vallitsee lähtökohta kahtiajaosta miehiin ja naisiin riippumatta sen ongelmallisuudesta. Van Andersin (2015) mukaan cisnormatiivisuus tarkoittaa oletusta tai normia siitä, että yksilö säilyttäisi saman sukupuolen (*gender/sex*) läpi elämän. Hänen mukaansa tämä oletus sulkee pois mahdollisuuden sukupuolten tai sukupuoli-identiteetin moninaisuuksilta, jotka eivät vastaa yksilölle syntymässä määritellyä sukupuolta. Tämä normatiivisuus asettaa haasteita transihmisille (*trans individuals*), jotka kokevat sukupuoli-identiteettinsä tai sukupuolen kokemuksensa poikkeavan syntymässä määritellystä biologisesta sukupuolesta ja queer-henkilöille (*queer individuals*), jotka eivät sovi perinteisiin ja normatiivisiin sukupuolikäsityksiin tai ovat identiteetiltään sukupuollettomia (van Anders, 2015, 10). Lisäksi cisnormatiivisuus asettaa haasteita intersukupuolisille, joiden sukupuolta ei voida geneettisistä, hormonaalisista tai kromosomillisista syistä määrittää miehiksi tai naisiksi.

Tutkielmassa kuljetan cis- ja heteronormatiivisuuden käsitteitä rinnakkain, sillä puhuttaessa yhteiskunnallisista ja kulttuurisista asenteista sukupuoli- ja seksuaalivähemmistöjä kohtaan, voi-

daan ne usein nähdä eräänlaisena yhteenkietoutumana, ja Quinlivanin ja Townin (1999) tuovatkin ilmi, että sukupuolen voidaan nähdä toimivan seksuaalisuuden normatiivisten rakenteiden vahvistajana. Lehtosen (2003) mukaan jo pelkästään heteronormatiivisuuden käsitteellä voidaan tutkia sekä sukupuolta että seksuaalisuutta, mutta tässä kontekstissa haluan painottaa myös normistoa, joka asettaa haasteita sukupuolivähemmistöihin kuuluville nuorille, minkä johdosta nostan tutkielmani termistöön cisnormatiivisuuden. Heteronormatiivisuus terminä ei siis tässä kontekstissa mielestäni yksin riitä kuvaamaan sitä kulttuuris- yhteiskunnallista järjestelmää, joka säätelee sekä ihmisten seksuaalisuutta että sukupuolia ja niiden molempien ilmaisuja.

Rossi (2015) nostaa kuitenkin esille myös heteronormatiivisuus-käsitteen kritiikkiä. Hänen mukaansa heteronormatiivisuuden käsite mahdollistaa sosiaalisten sisään- ja ulossulkemisten analyysin, mutta voi samalla myös sumentaa erot heteroseksuaalisuuden muotojen välillä (Rossi, 2015, 21). Heterouttakaan ei siis voida nähdä vain yhtenä tai yksittäisenä ilmiönä, ja Rossi (2015) toteaaakin, että mikä tahansa heterous ei käy normatiivisesta heteroudesta. Heterouden normatiivista ja hallitsevaa asemaa voidaan hänen mukaansa horjuttaa heterouden uudelleen merkityksellistämällä. Käytän tutkielmassani termiä heteronormatiivisuus pitäen mielessä myös sen terminologisen kritiikin ja tiedostaen myös heterouden moninaiset muodot ja ilmenymät.

Perehdyttyäni tutkimuskenttään sekä terminologian haasteisiin, olen päättänyt käyttämään tutkielmassani termejä cisnormatiivisuus ja heteronormatiivisuus tiedostaen erilaiset näkemyksen näiden termien käytöstä. Tavoitteenani ei kuitenkaan ole kategorisoida seksuaalisuuteen tai sukupuoliin liittyviä normatiivisuuden ilmentymiä pelkästään kahteen eri kategoriaan ja on syytä muistaa, että ihmisen sukupuoli ja seksuaalinen suuntautuminen ovat kaksi eri asiaa. Kuljetan näitä käsitteitä tutkielmassani rinnakkain, sillä haluan tarkastella aihetta mahdollisimman laajasti tiedostaen samalla, että eroavat käsitteet linkittyvät usein yhteen.

3 Tutkielman toteutus ja menetelmät

Tässä luvussa erittelen tutkielman toteutuksen vaiheita ja avaan valitsemani tutkimusmenetelmän käyttöä sekä sitä, miten menetelmän valinta näkyy valitsemani aiheen sekä tutkimuskysymysten käsittelyssä. Tuon esille myös tutkielman tavoitteet ja perimmäiset motiivit. Lisäksi haluan tuoda esille tutkielmani aiheen merkittävyyttä kasvattajien keskuudessa. Esitän perusteet havaitusta tutkimusaukosta ja mahdollisesta jatkotutkimuksesta.

3.1 Tutkielman tavoitteet ja tutkimuskysymykset

Kuten Jokela ja kollegat (2020) toteavat, seksuaali- ja sukupuolivähemmistöihin kuuluvien nuorten terveydestä ja hyvinvoinnista on vain vähän tutkittua tietoa. Seksuaalikasvatusta on tutkittu Suomessa hyvin vähän, mikä heijastelee sen tämänhetkistä laatua ja kykyä vastata etenkin sateenkaarinuorten tarpeisiin. Suurin osa seksuaalikasvatusta käsittelevästä tutkimuksesta on kansainvälistä. Lisää tutkimusta seksuaalikasvatuksesta ja sateenkaarinuorten tämänhetkisestä tilasta vaadittaisiin etenkin kansallisella tasolla. Tämän tutkielman tavoitteena oli koota ajankohtaista, tutkimusperustaista tietoa ja niiden pohjalta avata näkökulmia siitä, millä tavalla normatiiviset oletukset sukupuolista ja seksuaalisuudesta läpäisevät seksuaalikasvatusta, ja millaisia haasteita nämä asettavat sateenkaarinuorille. Näiden lähtökohtien vallitessa tutkimuskysymykseni muodostuivat:

- 1. Miten cis- ja heteronormatiiviset käytänteet ilmenevät seksuaalikasvatuksessa?*
- 2. Millaisia haasteita seksuaalikasvatuksen cis- ja heteronormatiiviset käytänteet asettavat sateenkaarinuorille?*

Tutkielman motiivina toimi pyrkimys osoittaa, kuinka kipeästi tarvitsemme ajankohtaista tutkimusta sateenkaarinuorten tarpeista ja tilanteista peruskoulun kentällä sekä pyrkimys tuoda esille kriittinen tarve purkaa seksuaalikasvatuksen cis- ja heteronormatiivisia käytänteitä. On kuitenkin syytä muistaa, että sukupuolen ja seksuaalisuuden moninaisuuden käsittely ja huomiointi eivät voi jäädä pelkästään terveystiedon muodollisen seksuaalikasvatuksen sisään, vaan moninaisuutta tulee tukea myös koko koulun toimintakulttuurissa (Ryan, 2016, 87) eli niin kutsutun epävirallisen seksuaalikasvatuksen piirissä.

3.2 Narratiivinen kirjallisuuskatsaus

Kirjallisuuskatsauksen avulla voidaan arvioida sekä koota olemassa olevia teorioita ja rakentaa kokonaiskuvaa tietyistä asiakokonaisuuksista (Salminen, 2011). Toteutin tutkimuksen narratiivisena kirjallisuuskatsauksena, jonka tavoitteena on koota aiempaa olemassa olevaa tutkimusta tutkielman aihepiireistä (Hirsjärvi ym., 2006). Tässä kirjallisuuskatsauksessa syvennyin valitsemani aihepiirin tutkimuksiin sekä kirjallisuuteen, joiden perusteella vastasin asettamiini tutkimuskysymyksiin.

Kuvailevana tutkimustekniikkana narratiivisen katsauksen valinta auttaa ajantasaistamaan tutkimustietoa valitsemastani aiheesta, tarjoamatta varsinaista analyttistä tulosta (Salminen, 2011). Pysin luomaan tieteellisen kokonaisuuden noudattamalla kirjallisuuskatsaukselle ominaisia käytäntöjä sekä eettisiä periaatteita. Tämän tutkielman aikana perehdyin lähdekirjallisuuden avoimesti ja ennakkoluulottomasti, mutta harjoittelin myös kriittistä suhtautumista tieteen nimissä esitettyihin teksteihin, sillä Vallin ja Aaltolan (2015) mukaan kriittisyys ja reflektiivisyys kuuluvat tutkimuksen toteuttamiseen. He toteavat, että reflektiivisyydellä taataan tietoisuus tutkielmaan liittyvistä lähtökohdista, minkä johdosta harjoitin itsekriittisyyttä ja tulkintojen kyseenalaistamista. Tunnistaessani aikaisemmin omaksuttuja ennakkoluuloja, tarkastelin niiden mahdollisia vaikutuksia tulkintoihin, joita tein lähdekirjallisuudesta. Arvioin tutkielman ja tulosten luotettavuutta sekä niihin vaikuttavia tekijöitä luvussa 5.2.

3.3 Tutkielman kulku

Katsauksen laatiminen aiemmasta tutkimuksesta ja kirjallisuudesta on vienyt paljon aikaa ja ollut paikoin haastavaa. Mutta kuten Hirsjärvi ja kollegat (2006) toteavat, tämä opettaa paljon tutkimuksen tekemisestä ja tieteellisessä keskustelussa hyödynnetyistä viittauskäytännöistä sekä itse valikoituneesta tutkimuskentästä. Olen pyrkinyt kokoamaan mahdollisemman monipuolisesti kansainvälistä sekä kotimaista tutkimusta seksuaalikasvatuksesta, sukupuoli- ja seksuaalivähemmistöistä ja sateenkaarinuorista. Tutkin, miten cis- ja heteronormatiiviset käytännöt ilmenevät seksuaalikasvatuksessa sekä millaisia haasteita niiden ilmeneminen asettaa sateenkaarinuorille.

Mielenkiintoni kohdistui seksuaalikasvatuksen kentälle. Teoriaan ja tutkimuskenttään perehtyessäni ilmeni, että tällä hetkellä seksuaalikasvatusmalleissa vallitsee puutteita, joita etenkin cis-

ja heteronormatiivisuus heijastelevat. Tutkimuskysymys tarkentui siihen, miten nämä normatiivisuuden mallit seksuaalikasvatuksessa ilmenevät. Lisäksi halusin tarkastella seksuaalikasvatusta sateenkaarinuorten näkökulmasta, ja tutkimuspohjaisesti osoittaa, millaisia haasteita cis- ja heteronormatiiviset käytänteet sateenkaarinuorille asettavat.

Ilmiön hahmottamiseksi aloitin tutkimusprosessin kartoittamalla seksuaalikasvatusta ohjaavia asiakirjoja, sanastoa ja kirjallisuutta. Perehdyttyäni perussanastoon ja tutkimuksiin, osasin kohdentaa tiedonhakua, mikä mahdollisti tutkielmassa käsittelemäni ilmiön kokonaiskuvan hahmottamisen. Tiedonhakuprosessi oli osin poukkoileva, mutta pitkäjänteisen työskentelyn jälkeen tutkimukselle määräytyi joukko avainkäsitteitä, joita hyödynsin myöhemmässä ja tarkemmassa kirjallisuushaussa. Tutkimuskirjallisuuden kartoittamiseksi hyödynsin hakukoneina *Ebscoa*, *Google Scholaria*, *Oula Finnaa* ja *Taylor & Francis Online Journal Libraryä*. Hain kirjallisuutta hakusanoilla *seksuaalikasvatus*, *sateenkaarinuoret*, *cisnormatiivisuus*, *heteronormatiivisuus*, *sexuality education*, *sex education*, *LGBTQ+ youth*, *heteronormativity* ja *cisnormativity*.

Tutkimuskirjallisuus oli monipuolista, mutta pääosin kansainvälistä, minkä johdosta joudin tekemään myös paljon käännoistyötä. Useat artikkelit olivat *Sex Education* -julkaisusta. Kyseinen julkaisu on kansainvälinen ja yksi alan johtavimmista lehdistä, jossa julkaistaan artikkeleita seksuaalisuuteen, sukupuoleen ja seksuaalikasvatukseen liittyvistä näkökulmista. En kuitenkaan päässyt käsiksi kaikkiin haluamiini julkaisuihin, joita kyseisessä lehdessä on julkaistu. Myös *American Journal of Sexuality Education* ja *Journal of Homosexuality* tarjosivat monipuolisesti lähteitä tutkielmani teemojen ympäriltä. Suomenkielisen tutkimuksen osalta nousi esille etenkin Jukka Lehtonen (2003; 2004; 2023), ja hyödynsin hänen tekemää tutkimusta ja kirjallisuutta etenkin tutkielman kannalta keskeisten käsitteiden taustoittamisessa.

Hahmottelin tuloksia selkeyden vuoksi kahteen alalukuun, joista ensimmäisessä käsittelem cis- ja heteronormatiivisuuden ilmenemistä seksuaalikasvatuksessa ja toisessa haasteita, joille sateenkaarinuoret altistuvat näiden normatiivisuuden muotojen ilmenemisen johdosta. Tulokset muotoutuivat tutkimuskirjallisuuden pohjalta ja pyrin molemmissa alaluvuissa erittelemään niitä käytänteitä ja haasteita, jotka tutkimuskirjallisuudessa nousivat selkeästi esille ja olivat relevantteja tutkielmani kannalta. Kokoan tutkielmani tuloksia ja niiden pohjalta heräävää pohdintaa johtopäätösten luvussa 5.1.

4 Cis- ja heteronormatiivisuus seksuaalikasvatuksen haasteena

Tässä luvussa kuvaan, miten cis- ja heteronormatiiviset käytänteet ilmenevät seksuaalikasvatuksessa sekä tuon esille haasteita, joita nämä normatiiviset käytänteet asettavat sateenkaarinuorille.

4.1 Cis- ja heteronormatiiviset käytänteet seksuaalikasvatuksessa

Alangon (2013) mukaan sateenkaarinuoriin kohdistuu erilaisia syrjinnän muotoja, jotka vaikuttavat heidän hyvinvointiinsa. Tässä luvussa tarkastelen, miten seksuaalikasvatus toiseuttaa ja hiljentää sateenkaarinuoria seksuaalikasvatuksen opetuksen sisällöissä. Elia ja Eliason (2010) toteavat jo pintapuolisen tarkastelun kouluperustaisesta seksuaalikasvatuksesta paljastavan, että sukupuoli- ja seksuaalivähemmistöjen ongelmien asianmukainen ja vastuullinen käsittely ovat jääneet vajaiksi. Cis- ja heteronormatiivisuus ilmenee yläkoulun formaalissa/muodollisessa seksuaalikasvatuksessa monin tavoin. Se tekee sateenkaarinuoret näkymättömiksi ja jättää heidän identiteettiensä käsittelyn vajaaksi lähestymällä sukupuolten ja seksuaalisuuden teemoja biologisesta sekä lisääntymiskeskeisestä näkökulmasta. Seksuaalikasvatuksessa hyödynnetään opetusmateriaaleja, jotka luonnehtivat sukupuoli- ja seksuaalivähemmistöjä vain sivulauseiden muodossa luoden narratiivia näiden identiteettien epänormaaliuudesta.

Seksuaalikasvatuksen teemojen lähestyminen biologisesta näkökulmasta perustuu usein cis- ja heteronormatiivisiin oletuksiin. Tämä näkökulman onkin Honkasalon mukaan ollut osa esimerkiksi suomalaisen perusopetuksen seksuaalikasvatusta. Hänen mukaansa biologinen näkökulma korostaa cisnormatiivista ja sukupuolibinääristä ajattelua heteroseksuaalisella oletuksella (viitattu lähteessä Lehtonen ym., 2023, 2). Käsiteltäessä murrosiän kehomuutoksia ja lisääntymistä biologisesta näkökulmasta, seksuaalisen suuntautumisen tai sukupuolten moninaisuutta ei tuoda esille vaadittavalla tavalla. Esimerkiksi moninaiset seksiteknikat, lisääntymiseen tähtäämätön seksi, vaihtoehtoiset menetelmät saada lapsia, lapsettomuus, monenlaiset mieheydet ja naiseudet sekä erilaiset seksuaalisuudet jäävät biologiakeskeisessä lähestymistavassa vailla käsittelyä (Lehtonen, 2003, 56–57).

Pound ja kollegat (2016) ovat tuoneet esiin, että biologinen näkökulma sukupuolten ja seksuaalisuuden käsittelyyn tekee sateenkaarinuoret näkymättömiksi, ja vahvistaa siten cisbinääriin ja heterouden normeja. Heidän mukaansa nuoret kokevat seksuaalikasvatuksen keskittyvän

suppeasti pelkästään heteroseksuaaliseen yhdyntään jättäen muut seksuaalisuuden muodot käsittelemättä, ja näin eväämällä sateenkaarinuorilta mahdollisuuden saada relevanttia tietoa turvallisemmasta seksistä (Pound ym., 2016, 7). Hobaican (2017) mukaan opetus, jossa ei ole huomioitu sateenkaarinuorten identiteettejä on epäinformatiivista ja eksklusiivista. Lisäksi Quinlivan ja Town (1999) ovat todenneet, että cis- ja heteronormeista poikkeavista sukupuolten ja seksuaalisuuksien mahdollisuuksista vaikeneminen ja näin epäinformatiivinen ja eksklusiivinen opetus vahvistaa cis- ja heteronormatiivisuutta.

Lisäksi Lehtosen (2003) mukaan seksuaalikasvatuksessa heteroseksuaalisuuden normia korostetaan esittämällä seksuaalisuuden muut mahdollisuuden omana, erillisenä ryhmänä tai kuvaamalla esimerkiksi samaan sukupuoleen kohdistuvia tunteita ohimenevinä. Lisäksi Sedgwick toteaa cis- sukupuolisuuden ja heteroseksuaalisuuden normia ylläpidettävän nojaten seksuaalivähemmistöjen epänormaaliuuteen (viitattu lähteessä Quinlivan & Town, 1999, 511). Härmän (2019) mukaan epänormaaliuutta korostetaan tuomalla sukupuoli- ja seksuaalivähemmistöjä esille hyvin rajallisesti sivulauseiden muodossa. Tämä lisää ulkopuolisuuden ja toiseuden tunteita.

Myös Gowenin ja Wings-Yanezin (2014) mukaan sateenkaarinuoret kokevat usein jäävänsä koulussa tarjottavan seksuaalikasvatuksen ulkopuolelle, sillä tunneilla käytävät aiheet ja käytettävät materiaalit eivät koske heitä. Heidän mukaansa sateenkaarinuoret eivät usein edes seura opetusta seksuaalikasvatuksen oppitunneilla. Lehtosen (2003; 2004) mukaan koulun tarjoaman seksuaalikasvatuksen heteronormatiiviset ja kapeakatseiset lähestymistavat ilmenevät oppikirjoissa, joiden suunnitteluvaiheessa ei huomioida moninaisuutta yhdenvertaisesti.

Lehtosen (2004) mukaan poikien kehittyminen miehiksi ja tyttöjen naisiksi esitetään oppikirjoissa biologisena ja ruumiillisena prosessina, ja sukupuolten välisiä eroja polarisoiden sekä esittäen nämä automaatioina. Murrosiän aikana tapahtuva kehitys, hedelmällisyys, lisääntyminen ja lisääntymiseen tähtäävä seksi muodostavat kliinisen, abstraktin ja heteronormatiivisen ketjun, jota välitetään oppikirjojen käyttäjille (Lehtonen, 2004, 149). Oppikirjoissa on myös luotu käsitystä heteroseksuaalisesta ydinperheestä, jättäen sateenkaariperheet ja muut mahdollisuudet perheen perustamiselle marginaalisiksi vaihtoehtoiksi (Lehtonen, 2004, 149).

Naserin ja kollegoiden (2022) tutkimus osoittaa, että Yhdysvalloissa käytettävissä olevat koulupohjaiset terveystietoa käsittelevät oppikirjat sisälsivät vain vähän keskustelua seksuaalisuudesta ja sukupuolesta sekä näiden moninaisuudesta, mutta joissain tapauksissa kyseisiä teemoja ei sisälly oppikirjoihin lainkaan. Heidän mukaansa tämä tulee esiin etenkin oppikirjoissa, joiden lähtökohta seksuaalikasvatukseen on pidättäytyväisyyteen tähtäävä (*abstinence-based textbooks*), ja ne oppikirjat, jotka käsitelivät seksuaalisuutta tai sukupuolta, tunnustavat vain binäärisen sukupuolen (*cisnainen ja cismies*) sekä heteroseksuaaliset suhteet (*naisten ja miesten väliset suhteet*). Usein seksuaalisuuden ja sukupuolen moninaisuus mainitaan vain HIV:n tai AIDS:in yhteydessä, luoden narratiivia siitä, että moninaiset identiteetit aiheuttaisivat terveydellistä uhkaa tai olisivat epänormaaleja (Naser ym., 2022, 11).

4.2 Cis- ja heteronormatiivisten käytänteiden haasteet sateenkaarinuorille

Cis- ja heteronormatiivisuuden ilmeneminen seksuaalikasvatuksessa asettaa sateenkaarinuoret haastavaan asemaan ja luo ilmapiirin, jossa sateenkaarinuoret kokevat itsensä toissijaisiksi ja näkymättömiksi. Seksuaalikasvatus ei vastaa sateenkaarinuorten tarpeita ja ajaa heitä etsimään tietoa ja tukea muista lähteistä. Tässä alaluvussa vastaan toiseen tutkimuskysymykseen, eritellen seksuaalikasvatuksessa ilmenevien cis- ja heteronormatiivisten käytänteiden haasteita sateenkaarinuorille.

Hobaican (2017) tutkimuksen mukaan sateenkaarinuoret huomiotta jättävä sekä cis- ja heteronormatiivisuutta ilmentävä seksuaalikasvatus johtaa riittämättömään tietoisuuteen sukupuolista ja seksuaalisuudesta. Hän toteaa eksklusiivisen seksuaalikasvatuksen asettavan sateenkaarinuorille terveydellisiä haasteita. Kannin ja kollegoiden (2016) mukaan riski terveyshaitoille, kuten seksuaaliselle riskikäyttäytymiselle on sateenkaarinuorilla korkeampi verrattuna heidän cissukupuolisiin ja heteroseksuaaleihin ikätovereihinsa. Riittämätön tietoisuus sukupuolista ja seksuaalisuudesta voivat Hobaican (2017) tutkimuksen mukaan altistaa myös seksuaaliväkivallelle ja seksuaaliselle epäröinnille.

Rabbitte (2020) toteaa, että cis- ja heteronormatiivinen opetus ja informaatio aiheuttavat mielenterveydellistä haittaa sateenkaarinuorille. Quinlivanin ja Townin (1999) mukaan seksuaalikasvatuksen cis- ja heteronormatiiviset käytänteet vahvistavat sateenkaarinuorten erilaisuuden tunteita, eivätkä tarjoa tarpeeksi vaihtoehtoja cis-binäärin ja heteroseksuaalisuuden jäykkien rajojen ulkopuolelta. Quinlivan ja Town (1999) sekä Nazer ja kollegat (2022) toteavat, että

hiljaisuus cis- ja heteronormeista poikkeavista mahdollisuuksista vahvistaa cissukupuolisuuden ja heteroseksuaalisuuden normeja luoden samalla narratiivia siitä, että sukupuolten ja seksuaalisuuden moninaisuudessa olisi jotain epänormaalia tai väärää. Sateenkaarinuoret kokevat itsensä epänormaaleiksi ja epätoivotuiksi cis- ja heteronormatiivisessa ympäristössä ja nämä kokemukset epänormaaliuudesta voivat johtaa sisäistettyyn homofobiaan. Hobaican (2017) tutkimuksen mukaan sateenkaarinuoret kokevat masennusoireiden lisääntyneen sisäistetyn homofobian takia.

Lisäksi sateenkaarinuoriin kohdistuva kiusaaminen on saanut paljon huomiota viimevuosina, ja kiusaamisella on nähty yhteys sateenkaarinuorten itsemurhien määrään (Haas ym., 2010). Sukupuolten ja seksuaalisuuden moninaisuutta koskevan tiedon puute johtaa sateenkaarinuorten kohtaaman koulukiusaamisen lisääntymiseen (Gowen & Wings-Yanez, 2014; Hall ym., 2019; Roberts ym., 2020). Hobaican (2017) tutkimuksen mukaan osa sateenkaarinuorista kuitenkin pelkäsi kiusaamisen ja siitä aiheutuvien haittojen lisääntyvän, mikäli sateenkaarinuorten identiteetit otetaan huomioon opetuksessa. Nämä nuoret kuitenkin totesivat, ettei mahdollinen kiusaaminen saisi määrittää sitä, sisällytetäänkö sukupuolen ja seksuaalisuuden käsittelyä koskevia teemoja opetussuunnitelmaan vai ei, sillä tämä syventää hiljaisuutta, jota sateenkaarinuoret ovat aina joutuneet kestäämään (Hobaica, 2017, 38).

Jokelan ja kollegoiden (2020) mukaan sateenkaarinuorten tarve seksuaalisuuteen ja ihmissuhteisiin liittyvälle keskusteluavulle on yli kaksinkertainen muihin nuoriin verrattuna. Vilkan (2010) mukaan kysyminen ja keskusteleminen ovatkin nuorelle usein ainoa tie sukupuolista ja seksuaalisuudesta saatavan tiedon äärelle. Marston (2018) toteaa, että puutteellinen, cis- ja heteronormatiivinen, seksuaalikasvatus jättää nuoret navigoimaan seksuaalisuuteen liittyvissä aiheissa itsekseen. Mikäli seksuaalikasvatuksen toteutus ei ole sovellettavissa nuorten elämänkokemuksiin ja tarpeisiin, he menettävät kiinnostuksen opetukseen (Grant & Nash, 2018). Marstonin (2018) mukaan tämä ajaa nuoret etsimään olennaista tietoa muualta, kuten internetistä tai sosiaalisenmedian kanavista.

Myös Hobaican (2017) mukaan seksuaalivähemmistöihin kuuluvat lapset ja nuoret joutuvat tukeutumaan internetin tarjoamiin artikkeleihin, kuviin, blogeihin ja pornografiaan etsiessään tietoa ja tukea. Edellä mainitut tiedonlähteet eivät aina ole luotettavia tai tieteeseen pohjaavia, mikä altistaa nuoria virheelliselle ja vahingolliselle informaatiolle. Braggin ja kollegoiden

(2018) tutkimuksen mukaan monet nuoret kuitenkin kuvasivat internetin olevan tärkein tiedonlähde sukupuoleen ja seksuaalisuuteen liittyvistä teemoista, mikä osakseen kertoo kouluperustaisen seksuaalikasvatuksen kyvyttömyydestä tarjota nuorille vastauksia heitä askarruttaviin kysymyksiin.

5 Pohdinta

Tässä luvussa kokoa tutkielman tulokset sekä tuon läpinäkyvyyttä tutkimusprosessiin pohtimalla tutkielman luotettavuutta ja eettisyyttä.

5.1 Johtopäätökset ja tutkielman yhteenveto

Tutkielman tavoitteena oli avata näkökulmia siihen, millä tavoin normatiiviset oletukset sukupuoli- ja seksuaalisuudesta läpäisevät seksuaalikasvatusta, ja millaisia haasteita nämä asettavat sateenkaarinuorille. Tutkielmani tulokset osoittavat tarpeen ajankohtaiselle tutkimukselle sateenkaarinuorten tarpeista peruskoulun kentällä.

Seksuaalikasvatus ilmentää cis- ja heteronormatiivisuutta lähestymällä sukupuoli- ja biologisista sekä dualistisista lähtökohdista, keskittymällä lisääntymiseen tähtäävään heteroseksiiin sekä heteroseksissä hyödynnettävään ehkäisyyn ja jättämällä sateenkaarinuoria sekä heidän identiteettejään koskevaa informaatiota käsittelemättä. Riittämätön tieto sukupuolten ja seksuaalisuuden moninaisuudesta jättää sateenkaarinuoret navigoimaan yksin normatiivisten paineiden keskelle. Seksuaalikasvatuksen cis- ja heteronormatiiviset käytänteet sekä niistä seuraava puutteellinen tieto sukupuolista ja seksuaalisuuksista aiheuttavat sateenkaarinuorille haittaa monella terveyden osa-alueella. Cis- ja heteronormatiiviset lähtökohdat opetukseen ja sen sisältöihin luovat hiljaista kuvaa siitä, että sateenkaarinuoret eivät ole yhdenvertaisia cissukupuolisten ja heteroseksuaalisten nuorten rinnalla. Cis- ja heteronormatiiviset käytänteet ja niistä aiheutuva tiedottomuus, häpeä ja epävarmuus ajavat sateenkaarinuoria epävirallisten tiedonlähteiden äärelle ja voivat aiheuttaa haasteita mielenterveydelle sekä altistaa sairauksille.

Sateenkaarinuoret kokevat identiteettinsä näkymättömiksi valtavirran kouluympäristössä ja haluavat tukea seksuaalisuuden, parisuhteiden sekä oman identiteettinsä esiin tuomiseen ja käsittelemiseen (Formby & Donovan, 2020, 24). Kouluperustaisen seksuaalikasvatuksen tulisi useiden sitä määrittävien asiakirjojen ja lain puitteissa vastata tähän tarpeeseen. Seksuaalikasvatuksessa tulisi Jokelan ja kollegoiden (2020) mukaan huomioida sateenkaarinuorten tarpeet, mutta kuten tutkielmani tulostuloksissa käy ilmi, seksuaalikasvatus ei kuitenkaan täytä näitä kriteereitä. Voidaan siis todeta, että käsittelemäni tutkimukset ja muu lähteistö osoittavat suuria ristiriitaisuuksia seksuaalikasvatuksen tämänhetkisen tilan ja sitä määrittävien asiakirjojen välillä. Kouluperustainen seksuaalikasvatus ei vastaa sille asetettuja kriteereitä tukien sateenkaarinuorten

yhdenvertaisuutta ja tasa-arvoa cissukupuolisuuden ja heterouden rinnalla. Seksuaalikasvatus ei tällaisenaan vastaa opetussuunnitelman (OPH, 2016) periaatteita edistää tasa-arvoa ja yhdenvertaisuutta. Kuten Elia ja Eliason (2010) toteavat, moniarvoisessa yhteiskunnassa on antidemokraattista työntää sukupuoli- ja seksuaalivähemmistöjä koskevia kysymyksiä marginaaliin ja keskittyä vain yhteen kapeaan arvojärjestelmien alaryhmään, cissukupuoliseen heterouteen.

Kuten tulosluvussa totean, sateenkaarinuorilla ei tällä hetkellä ole yhtäläistä pääsyä relevantin tiedon pariin, mikä on vahingollista heidän terveydelle ja hyvinvoinnille. Formby (2011) peräänkuuluttaakin ymmärryksen lisäämistä sateenkaarinuorten tarpeista ja kokemuksista koulutus- ja terveystieteen henkilöstön keskuudessa sekä tarpeesta lisätä materiaalia sekä resursseja sateenkaarinuorille suunnatusta seksuaali- ja ihmissuhdetiedoista. Jotta nuorten seksuaaliterveys-tietoja voidaan parantaa, tulisi seksuaalikasvatuksen olla osallistavaa ja tarjota kaikille nuorille merkityksellistä tietoa (Senior ym., 2014).

Seiler-Ramadas ja kollegat (2019) toteavat, että seksuaalikasvatus voi tehokkaasti edistää nuorten seksuaalisuuden kehitystä, kun siitä vastaavat opettajat herättävät tietoisuutta sukupuolten ja seksuaalisuuden moninaisuudesta ja osallistavat nuoria keskusteluihin ihmisoikeuksista ja tasa-arvosta. Lisäksi Abbottin ja kollegoiden (2015) mukaan seksuaalikasvatukseen tulisi esimerkiksi sisällyttää laajempi valikoima seksuaalisia käytäntöjä peniksestä emättimeen tapahtuvan yhdynnän ulkopuolella, kuten anaaliseksiä, suuseksiä ja erilaisia masturbointitapoja. Tämä auttaa rikkomaan seksuaalisen aktiivisuuden yhdistämistä pelkästään peniksestä emättimeen tapahtuvaan seksiin (Abbott ym., 2015, 22).

Nämä toimet voisivat ehkäistä cis- ja heteronormatiivisten näkemysten kehittymistä ja lisääisivät samalla turvallisen tilan tuntua käsiteltäessä sukupuolen ja seksuaalisuuden herkkäluontoisia teemoja. Inklusiiivisen ja kokonaisvaltaisen kouluperustaisen seksuaalikasvatuksen (*school-based sexuality education*) rakentaminen onkin erinomainen tapa edistää yhdenvertaisempaa ja turvallisempaa kouluympäristöä (Naser ym., 2022, 12).

5.2 Tutkielman eettisyydestä ja luotettavuudesta

Tutkielmaa kootessani tiedon luotettavuutta ilmentävät normit ovat ohjanneet noudattamaan tieteellisen tutkimuksen menetelmiä ja esittämään luotettavia tuloksia, joiden oikeellisuus on tiedeyhteisön tarkasteltavissa (Kuula, 2011, 24). Tutkimustyössäni olen pyrkinyt noudattamaan

tiedeyhteisössä yhteisesti sovittuja periaatteita (Kuula, 2011, 26). Olen myös pyrkinyt monipuoliseen ja luotettavaan lähteiden käyttöön tarkastellen tutkimuksia ja muuta lähdekirjallisuutta avoimesti ja kriittisesti reflektoiden sekä suhteuttaen lähteiden tietoa toisiinsa.

Tutkielmani aiheen eettisyyttä ja tarpeellisuutta tukevat seksuaalikasvatusta määrittävät asiakirjat, joita olen eritellyt luvussa 2.3. Näitä asiakirjoja tarkastellessa voidaan todeta, että seksuaalikasvatukselle on asetettu standardeja, mutta käytännössä ne eivät toteudu, mikä johtaa seksuaalikasvatuksen puutteellisuuteen ja haasteisiin, joita etenkin cis- ja heteronormatiivisuus ylläpitävät. Koen, että asemani tulevana luokanopettajana velvoittaa tuottamaan luotettavaan lähteisiin ja virallisten tahojen kokoamiin asiakirjoihin pohjautuvan kirjallisuuskatsauksen. Lisäksi pidän tärkeänä lisätä tietoisuutta seksuaalikasvatuksen haasteista tarjota relevanttia ja inklusiivista opetusta sateenkaarinuorille.

Pyrin harjoittamaan erittäin vastuullista tutkijuutta tarkastellessani herkkätuntoista aihetta sukupuolten ja seksuaalisuuden äärellä. Tutkielmassani tiedostan termistön rajallisuuden ja olen osin esittänyt myös kritiikkiä termistöä kohtaan, sillä Kuulan (2011) mukaan tutkija tekee itse omaa tutkimustyötään koskevat eettiset ratkaisut ja vastaa niistä. Sukupuolista ja seksuaalisuudesta puhuttaessa sanavalinnoilla ja sanamuodoilla on väliä, ja pyrin mahdollisimman inklusiiviseen ja kunnioittavaan kielelliseen ilmaisuun, minkä koen tukevan tutkielman eettisten periaatteiden toteutumista.

Seksuaalikasvatuksen tutkimus on pääosin kansainvälistä, minkä johdosta tutkimuslähteistö on suurelta osin englanninkielistä ja muissa Länsimaissa toteutettuja tutkimuksia. Tiedostan, että tutkimuslähteistön haasteet kääntämävaiheessa voivat aiheuttaa virheellisiä tulkintoja. Tutkielmassani hyödynnän myös virallisten tahojen, kuten OPH: ja WHO:n tuottamia asiakirjoja sekä kansallista että kansainvälistä lainsäädäntöä, jotka määrittävät seksuaalikasvatusta Suomen kontekstissa. Toisaalta tunnistan, ettei WHO:n ja OPH:n asiakirjoihin rakentuva tieto ole aina yhtä ajantasaista, kuin aihetta tutkineet ja aiheen parissa työskennelleet ammattilaiset.

Tiedostan tutkielmani kannalta oleelliset lähtökohdat ja niiden vaikutuksen tutkimuskentän ja lopullisten tutkimuskysymysten valintaan. Tutkielman lähtökohtana toimivat myös omat henkilökohtaiset kokemukset virallisen seksuaalikasvatuksen haitallisuudesta, mutta tutkielman luotettavuuden takaamiseksi pyrin tarkastelemaan tutkimuskenttää objektiivisesti ja ulkoista-

maan tutkielmasta ja sen kulusta omat henkilökohtaiset kokemukset liittyen tutkielman aiheeseen. Olen myös pyrkinyt tuomaan läpinäkyvyyttä tutkimusprosessini ja aiheenvalinnan suhteen luvussa 3, jossa avaan tarkemmin tutkielman lähtökohtia, motiiveja, tavoitteita sekä tutkimusprosessin tiedonhakua.

Käsittämäni aihe on merkittävä ja liittyy osaksi laajempaa yhteiskunnallista kontekstia. Tiedostan kuitenkin kirjallisuuskatsauksen rajallisuuden ja mahdottomuuden tuoda esille jokaista näkökulmaa ja historiallista aspektia. Olen pyrkinyt perustelemaan aihevalintani sekä suorittamani rajaukset tutkimuksiin perustuvalla tiedolla ja tutkimuskentästä muodostamallani käsityksellä. Uskon näiden aspektien tukevan tutkielmani luotettavuutta ja eettisyyttä vaadittavalla tavalla. Tutkielmassani en pyri vastaamaan kokonaisvaltaisesti siihen, miten seksuaalikasvatuksen cis- ja heteronormatiivisuutta tulisi käytännössä purkaa, sillä tutkielman laajuus ei riitä tämän tärkeän teeman käsittelyyn. Tutkielmani jättää siis oivan aukon jatkotutkimukselle. Osaksi voidaan toki väittää, että näiden seikkojen ulosjättäminen tutkielmasta voi vaikuttaa kokemukseen tutkielman eettisyydestä ja luotettavuudesta. Tämän tutkielman tulosten sekä jäljelle jääneiden tutkimusaukkojen pohjalta voidaan todeta, että aihiota kattavammalle tutkimukselle löytyy, ja tavoitteenani onkin syventyä seksuaalikasvatukseen pro gradu -tutkielmassa vielä tarkemmin. Tämä kirjallisuuskatsaus toimii hyvänä pohjana tulevalle tutkimustyölle.

Lähteet

- Abbott, K., Ellis, S. & Abbott, R. (2015). “We Don’t Get Into All That”: An Analysis of How Teachers Uphold Heteronormative Sex and Relationship Education. *Journal of Homosexuality*, 62(12), 1638–1659. <https://doi.org/10.1080/00918369.2015.1078203>
- Alanko, K. (2013). *Hur många HBTIQ-unga i Finland?* Ungdomsforskningsnätverket/ Ungdomsforskningsällskapet Nätpublikation 68, Seta, Seta-publikationer 21. <https://doi.org/10.57049/nts.394>
- Apter, D. (2011). Recent Developments and Consequences of Sexuality Education in Finland. *BZGA FORUM. Sexuality Education and Family Planning*, 3–8. [PDF] Recent developments and consequences of sexuality education in Finland
- Bildjuschkin, K. (toim.). (2015). *Seksuaalikasvatuksen tueksi*. Terveiden ja hyvinvoinninlaitoksen työpaperi. THL. Haettu osoitteesta <https://urn.fi/URN:ISBN:978-952-302-542-4>
- Bildjuschkin, K. & Ruuhilahti, S. (2008). *Seksiä vaatteet päällä*. Tammi.
- Bragg, S., Renold, E., Ringrose, J. & Jackson, C. (2018). ‘More than boy, girl, male, female’: exploring young people’s views on gender diversity within and beyond school contexts. *Sex Education*, 18(4), 420–434. <https://doi.org/10.1080/14681811.2018.1439373>
- Butler, J. (2002). *Gender Trouble. Feminism and the Subversion of Identity*. Routledge. Haettu osoitteesta <https://eng296.digitalwcu.org/wp-content/uploads/2018/09/butler-gender-trouble-chapter-1-w-RC-selections.pdf>
- Elia, J. P. & Eliason, M. (2010). Discourses of Exclusion: Sexuality Education’s Silencing of Sexual Others. *Journal of LGBT Youth*, 7(1), 29–48. <https://doi.org/10.1080/19361650903507791>
- Euroopan ihmisoikeustuomioistuin (2023). *Children’s rights*. Haettu osoitteesta https://www.echr.coe.int/documents/d/echr/FS_Childrens_ENG
- Euroopan lapsiasiaainvaltuutettujen verkosto (ENOC) (2017). *Comprehensive Relationships and Sexuality Education: the right of children to be informed*. Haettu osoitteesta <https://enoc.eu/wp-content/uploads/2017/10/ENOC-position-statement-on-CRSE.pdf>
- Formby, E. (2011). Sex and relationships education, sexual health, and lesbian, gay and bisexual sexual cultures: views from young people. *Sex Education*, 11(3), 255–266. <https://doi.org/10.1080/14681811.2011.590078>
- Formby, E., & Donovan, C. (2020). Sex and relationships education for LGBT+ young people: Lessons from UK youth work. *Sexualities*, 23, 1155–1178. Haettu osoitteesta

- <https://www.semanticscholar.org/paper/Sex-and-relationships-education-for-LGBT%2B-young-UK-Formby-Donovan/1dad64162c71227ac1f3095870180d4b35f68e5a>
- Gowen, L. K. & Wings-Yanez, N. (2014). Lesbian, Gay, Bisexual, Transgender, Queer, and Questioning Youths' Perspectives of Inclusive School-Based Sexuality Education. *The Journal of Sex Research*, 51(7), 788–800. <https://doi.org/10.1080/00224499.2013.806648>
- Grant, R. & Nash, M. (2019). Educating queer sexual citizens? A feminist exploration of bisexual and queer young women's sex education in Tasmania, Australia. *Sex Education*, 19(3), 313–328. <https://doi.org/10.1080/14681811.2018.1548348>
- Haas, A. P., Eliason, M., Mays, V. M., Mathy, R. M., Cochran, S. D., D'Augelli, A. R., ... Clayton, P. J. (2010). Suicide and Suicide Risk in Lesbian, Gay, Bisexual, and Transgender Populations: Review and Recommendations. *Journal of Homosexuality*, 58(1), 10–51. <https://doi.org/10.1080/00918369.2011.534038>
- Hall, W. J., Jones, B. L. H., Witkemper, K. D., Collins, T. L., & Rodgers, G. K. (2019). State policy on school-based sex education: A content analysis focused on sexual behaviors, relationships, and identities. *American Journal of Health Behavior*, 43(3), 506–519. <https://doi.org/10.5993/AJHB.43.3.6>
- Hirsjärvi, S., Remes, P. & Sajavaara, P. (2009). *Tutki ja kirjoita* (15. uud. p.). Tammi.
- Hobaica, S. & Kwon, P. (2017). “This Is How You Hetero:” Sexual Minorities in Heteronormative Sex Education. *American Journal of Sexuality Education*, 12(4), 423–450. <https://doi.org/10.1080/15546128.2017.1399491>
- Huuska, M. (2021). Sukupuolen moninaisuus ja kehon kirjo. Seta-julkaisut.
- Härmä, H. (2019). Seksuaalikasvatusta kaikissa sateenkaaren väreissä. Teoksessa Oininen, M. & Susineva, A. (toim.) *Seksuaalikasvatuksen käsikirja*. https://hivpoint.fi/wp-content/uploads/2020/09/Seksuaalikasvattajan-kasikirja_netiversio.pdf
- Jokela, S., Luopa, P., Hyvärinen, A., Ruuska, T., Martelin, T. & Klementti, R. (2020). *Sukupuoli- ja seksuaalivähemmistöihin kuuluvien nuorten hyvinvointi - Kouluterveyskyselyn tuloksia 2019*. Työpaperi 38/2020. Terveyden ja hyvinvoinnin laitos. Haettu osoitteesta https://www.julkari.fi/bitstream/handle/10024/140742/URN_ISBN_978-952-343-580-3.pdf?sequence=1&isAllowed=y
- Jones, T. M. (2011). Saving rhetorical children: sexuality education discourses from conservative to post-modern. *Sex Education*, 11(4), 369–387. <https://doi.org/10.1080/14681811.2011.595229>
- Kann, L., Olsen, E. O., McManus T, ym. (2016). Sexual Identity, Sex of Sexual Contacts, and Health-Related Behaviors Among Students in Grades 9–12 — United States and Selected

- Sites, 2015. *MMWR Surveill Summ*, 65(9), 1–202. <http://dx.doi.org/10.15585/mmwr.ss6509a1external> icon
- Karvinen, M. (2016). *Opitaan yhdessä! Sukupuolen ja seksuaalisen suuntautumisen moninaisuus. Opas opettajille*. Seta. Haettu osoitteesta https://www.dropbox.com/s/iffkzu8f0ft73wx/Opas_kouluille_2016_NETTI.pdf?e=1&dl=0
- Karvinen, M. (2018). Nainen, mies ja moni muu, Sukupuolien kulttuurinen rakentuminen. Haettu osoitteesta https://www.dropbox.com/s/f642cquetu0n25b6/Nainen_mies_ja_moni_muu_KARVINEN.pdf?e=1&dl=0
- Klementti, R. & Raussi-Lehto, E. (toim.). (2016). *Edistä, ehkäise, vaikuta – Seksuaali- ja lisääntymisterveyden toimintaohjelma 2014–2020*. Terveyden ja hyvinvoinnin laitos. Haettu osoitteesta <https://www.julkari.fi/handle/10024/116162>
- Lehtonen, J. (2003). *Seksuaalisuus ja sukupuoli koulussa. Näkökulmana heteronormatiivisuus ja ei-heteroseksuaalisten nuorten kertomukset*. Helsingin yliopisto. Nuorisotutkimusverkosto. Haettu osoitteesta <https://helda.helsinki.fi/server/api/core/bitstreams/b05795a4-770d-401a-b4bf-4ce1e89d0c4d/content>
- Lehtonen, J. (2004). *Heteronormatiivisuus seksuaalikasvatuksen haasteena*. Teoksessa Kosunen, E. & Ritamo, M. (toim.). (2004). Näkemyksiä nuorten seksuaaliterveyteen. Sosiaali- ja terveysalan tutkimus- ja kehittämiskeskus STAKES. Raportteja 282. 147–157. https://www.julkari.fi/bitstream/handle/10024/75610/Stakes%20Rap%202004_282.pdf?sequence=1#page=150
- Lehtonen, J., Puutio, E., Pihkala, S., & Huuki, T. (2023). Navigating with pre-teenage children for sexuality education. *Sex Education*, 1–15. <https://doi.org/10.1080/14681811.2023.2237428>
- Liinamo, A. (2005). *Suomalaisnuorten seksuaalikasvatus ja seksuaaliterveystiedot oppilaan ja koulun näkökulmasta. Arviointia terveyden edistämisen viitekehityksessä*. Jyväskylän yliopisto.
- Maailman terveysjärjestö [WHO], Euroopan aluetoimisto & Saksan liittovaltion terveyskasvatuskeskus [BZgA]. (2010). *Seksuaalikasvatuksen standardit Euroopassa*. Haettu osoitteesta <https://www.julkari.fi/bitstream/handle/10024/80220/039844e2-c540-4e81-834e-6f11e0218246.pdf?sequence=1>
- Maailman terveysjärjestö [WHO], Euroopan aluetoimisto & Saksan liittovaltion terveyskasvatuskeskus [BZgA]. (2014). *Seksuaalikasvatuksen standardit Euroopassa – Toteuttamisohjeet*. Haettu osoitteesta https://www.julkari.fi/bitstream/handle/10024/116767/URN_NBN_fi-fe2014092644952.pdf?sequence=1&isAllowed=y

- Malja, M. & October, M. (2022). Lanzaroten sopimus – Toimeenpanosuunnitelma vuosille 2022–2025. Sosiaali- ja terveystieteiden ministeriö. Haettu osoitteesta https://julkaisut.valtioneuvosto.fi/bitstream/handle/10024/164029/STM_2022_8_J.pdf?sequence=1&isAllowed=y
- Marston, K. (2018). *Exploring young people's digital sexual cultures through creative, visual and artsbased methods*. PhD Thesis, Cardiff University. Haettu osoitteesta <https://orca.cardiff.ac.uk/id/eprint/136719/2/1533673%20Kate%20Marston%20-%20Thesis,%20final.pdf>
- Naser, S. C., Fuller, K. A., Clonan-Roy, K., Gony, E. A., Hall, A., DeBoard, A. & Williams, A. (2022). The Silencing of Sexual and Gender Diverse Identities in Middle and High School Sexuality Education. *Contemp School Psychol* 27, 557–570. <https://doi.org/10.1007/s40688-022-00419-3>
- Pound, P., Langford, R. & Campbell, R. (2016). *What do young people think about their school-based sex and relationship education? A qualitative synthesis of young people's views and experiences*. *BMJ Open*, 6(9), e011329. <https://doi.org/10.1136/bmjopen-2016-011329>
- Opetushallitus. (2016). Perusopetuksen opetussuunnitelman perusteet 2014. (4. p.). https://www.oph.fi/sites/default/files/documents/perusopetuksen_opetussuunnitelman_perusteet_2014.pdf
- Quinlivan, K. & Town, S. (1999). Queer pedagogy, educational practice and lesbian and gay youth. *International Journal of Qualitative Studies in Education*, 12(5), 509–524. <https://doi.org/10.1080/095183999235926>
- Rabbitte, M. (2020). Sex education in school, are gender and sexual minority youth included?: A decade in review. *American Journal of Sexuality Education*, 15(4), 530–542. <https://doi.org/10.1080/15546128.2020.1832009>
- Rossi, L. (2015). *Muuttuva sukupuoli: Seksuaalisuuden, luokan ja värin politiikkaa*. Gaudeamus. Haettu osoitteesta https://www.researchgate.net/publication/317645343_Muuttuva_sukupuoli_Seksuaalisuuden_luokan_ja_varin_politiikkaa
- Roberts, C., Shiman, L. J., Dowling, E. A., Tantay, L., Masdea, J., Pierre, J., ... Bedell, J. (2020). LGBTQ+ students of colour and their experiences and needs in sexual health education: ‘You belong here just as everybody else.’ *Sex Education*, 20(3), 267–282. <https://doi.org/10.1080/14681811.2019.1648248>
- Ryan, C. L. (2016). Kissing brides and loving hot vampires: children’s construction and perpetuation of heteronormativity in elementary school classrooms. *Sex Education*, 16(1), 77–90. <https://doi.org/10.1080/14681811.2015.1052874>

- Salminen, A. (2011). *Mikä kirjallisuuskatsaus. Johdatus kirjallisuuskatsauksen tyyppeihin ja hallintotieteellisiin sovelluksiin*. Vaasan yliopiston julkaisuja. Haettu osoitteesta https://www.uwasa.fi/materiaali/pdf/isbn_978-952-476-349-3.pdf
- Seiler-Ramadas, R., Mosor, E., Omara, M., Grabovac, I., Schindler, K., Niederkrotenthaler, T., & Dorner, T. E. (2021). ‘We’re going around the subject’ improving sex education and adolescents’ awareness of sexually transmitted infections: a qualitative study. *Sex Education, 21*(1), 119–132. <https://doi.org/10.1080/14681811.2019.1668761>
- Seta. (2023). Sateenkaarisanasto. Haettu osoitteesta <https://seta.fi/sateenkaaritieto/sateenkaarisanasto/>
- Senior, K., Helmer, J., Chenhall, R. & Burbank, V. (2014). ‘Young clean and safe?’ Young people’s perceptions of risk from sexually transmitted infections in regional, rural and remote Australia. *Culture, Health & Sexuality, 16*(4), 453–466. <https://doi.org/10.1080/13691058.2014.888096>
- Smith, M. J. & Payne, E. (2016). Binaries and Biology: Conversations With Elementary Education Professionals After Professional Development on Supporting Transgender Students. *The Educational Forum, 80*(1), 34–47. <https://doi.org/10.1080/00131725.2015.1102367>
- Sukupuolen moninaisuuden osaamiskeskus. (2021). *Sukupuolen moninaisuuden sanasto*. Haettu osoitteesta <https://sukupuolensaamiskeskus.fi/sukupuolen-moninaisuus/sukupuolen-moninaisuuden-sanasto/>
- Terveyden ja hyvinvoinnin laitos [THL]. (2023a). Kasvatus- ja opetusalan ammattilainen turvallisen kasvu ympäristön rakentajana. Haettu osoitteesta <https://thl.fi/aiheet/sukupuolentasa-arvo/tasa-arvon-edistaminen/tietopaketti-sateenkaarilapsista-ja-nuorista-ammattilaiselle/kasvatus-ja-opetusalan-ammattilainen-turvallisen-kasvu ympäristön-rakentajana>
- Terveyden ja hyvinvoinnin laitos [THL]. (2023b). *Seksuaalivähemmistöt Kouluterveyskyselyssä*. Haettu osoitteesta <https://thl.fi/documents/155392151/190160464/ktk2023-seksuaalivahemmistot-kouluterveyskyselyssa.pdf/550d40cf-4235-8578-51ff-8d3d2bbfb229/ktk2023-seksuaalivahemmistot-kouluterveyskyselyssa.pdf?t=1699967534168>
- Terveyden ja hyvinvoinnin laitos [THL]. (2023c). *Sukupuolivähemmistöt Kouluterveyskyselyssä*. Haettu osoitteesta <https://thl.fi/documents/155392151/190160464/ktk2023-sukupuolivahemmistot-kouluterveyskyselyssa.pdf/6013681b-34d4-fd15-f9c8-3fa6f4790958/ktk2023-sukupuolivahemmistot-kouluterveyskyselyssa.pdf?t=1702459610622>

- Valli, R. & Aaltola, J. (2015). *Ikkunoita tutkimusmetodeihin: 2, Näkökulmia aloittelevalle tutkijalle tutkimuksen teoreettisiin lähtökohtiin ja analyysimenetelmiin* (4. uud. p.).
- van Anders, S.M. (2015). Beyond Sexual Orientation: Integrating Gender/Sex and Diverse Sexualities via Sexual Configurations Theory. *Archives of Sex Behaviour* 44(2015), 1177–1213. <https://doi.org/10.1007/s10508-015-0490-8>
- Vilka, H. (2010). Sukupuolen ja seksuaalisuuden kohtaaminen. Haettu osoitteesta <https://trepo.tuni.fi/bitstream/handle/10024/120050/978-952-03-1533-7.pdf?sequence=2&isAllowed=y>